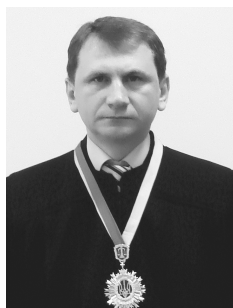

СТОРІНКА ВЧЕНОГО

О. С. Ткачук

*кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних
і кримінальних справ,
вчений секретар Науково-
консультативної ради ВССУ*

А. О. Ткачук

*студентка 4-го курсу
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУКОЮ

Сутністю будь-якого зобов'язання є обов'язок боржника вчинити на користь кредитора певну дію (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші, надати послугу) та відповідне право кредитора вимагати від боржника її вчинення. Але оскільки жодне зобов'язання саме по собі не є запорукою виконання боржником необхідних дій на користь кредитора, то для запобігання чи, принаймні, зменшення розміру негативних наслідків, які можуть настати для кредитора у разі невиконання боржником свого обов'язку, використовуються зазвичай спеціальні заходи забезпечувального характеру.

Одним із традиційних видів забезпечення виконання зобов'язання, який уже тривалий час використовується на практиці й давно закріплений у цивільному законодавстві, є порука.

Зрозуміло, що значення поруки як способу забезпечення виконання зобов'язання насамперед полягає у тому, що він має на меті запобігти невиконанню договору, який ним забезпечується.

Пленум ВССУ прийняв постанову від 30 березня 2012 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» [1], у якій дав судам роз'яснення з

метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, що регулює кредитні правовідносини. У цій постанові містяться роз'яснення, які стосуються, у тому числі, й поруки та відповідальності поручителя.

Зазначені роз'яснення суду касаційної інстанції та прийняті у подальшому судові рішення як ВССУ, так і ВСУ у порядку перегляду судових рішень з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права дозволили, переважно, забезпечити єдність судової практики у більшості кредитних спорів, що виникали, у тому числі, й стосовно договорів поруки.

Разом із тим деякі спірні питання залишилися невирішеними, оскільки сторони кредитних правовідносин вишукують різні підстави або для невиконання своїх зобов'язань, або для того, щоб порушити права іншої сторони договору. Результати аналізу судової статистики свідчать про те, що спори, які виникають із договорів поруки, набувають дедалі більшого значення, і в розрізі подібних спорів навіть переважають спори, що виникають з основних договорів. Про це зазначається і в юридичній літературі [2]. Це зумовлено різними причинами, але всі вони, як правило, зводяться до того, що кредитори намагаються захистити своє порушене право на повернення кредиту, оскільки позичальник є неплатоспроможним або наданого ним забезпечення недостатньо для погашення боргу, а поручителі, у свою чергу, намагаються захиститися від претензій кредитора шляхом пред'явлення вимог про визнання договору поруки недійсним, припиненим, про розірвання договору тощо, посилаючись на порушення умов договору чи закону.

Крім того, слід зазначити, що наявність судового рішення/виконавчого напису нотаріуса про стягнення боргу чи звернення стягнення на предмет застави/іпотеки щодо позичальника жодною мірою не перешкоджає кредиторіві (банку) звернутися з окремим позовом до поручителя за умови, якщо на час розгляду справи заборгованість за кредитом не погашена, оскільки право вибору способу судового захисту, передбаченого законом або договором, належить виключно позивачеві (ч. 1 ст. 20 ЦК, статті 3, 4 ЦПК), про що зазначено в пунктах 9 і 17 згаданої вище постанови пленуму ВССУ від 30 березня 2012 р. № 5, так і в прецедентних та обов'язкових для застосування (ст. 360-7 ЦПК) правових висновках ВСУ [3].

У зв'язку з тим, що у судовій практиці по-різному, нерідко й неоднаково, вирішуються деякі питання відповідальності поручителя та інші спори, пов'язані з порукою, ця проблема потребує окремого вивчення і наше дослідження є продовженням тематики вивчення кредитних та пов'язаних із ними спорів у судовій практиці [4; 5].

Отже, як зазначалось, порука є одним із традиційних способів забезпечення виконання зобов'язання, зміст якого відповідно до ст. 553 ЦК полягає в тому, що поручитель поручається перед кредитором боржника за виконан-

ня ним свого обов'язку. При цьому поручитель відповідає перед кредитором у разі порушення боржником зобов'язання частково або у повному обсязі.

Насамперед слід визначитися з формою договору поруки, оскільки у нормах ЦК, якими регулюються відносини поруки, окремого нормативного положення немає. Правильне визначення форми договору поруки має важливе юридичне значення для вирішення спору, оскільки впливає на дійсність/недійсність (нікчемність) договору поруки, а також щодо презумпції правомірності правочину в разі його оспорення чи неоспорення в судовому порядку. Системний аналіз норм ЦК про правочини та зобов'язання свідчить про те, що цими загальними нормами регулюється порядок укладення, зміни та розірвання договору поруки.

Відповідно до ст. 547 ЦК правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним.

Згідно з ч. 2 ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами).

Щодо форми договору поруки необхідно також зазначити, що неперед'явлення позову про визнання договору поруки недійсним, незважаючи на наявність у цивільному праві презумпції правомірності правочину (ст. 204 ЦК), не свідчить про те, що позов кредитора має бути задоволено у безспірному порядку. По-перше, примушувати поручителя до пред'явлення позову є порушенням ч. 1 ст. 12 ЦК, ст. 3 ЦПК, а по-друге, ЦПК гарантує відповідачу право на захист на основі принципів рівноправ'я сторін, диспозитивності та змагальності. І таким способом є не лише пред'явлення зустрічного позову, а й заперечення проти позову — це пояснення проти вимог, які можуть бути матеріально-правовими і процесуально-правовими.

Наприклад, банк звернувся до суду з позовом до позичальника К.І.В. і поручителя В.Н.В. про стягнення кредитної заборгованості. Рішенням Сакського міськрайонного суду від 27 липня 2009 р., яке залишено без змін ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 03 лютого 2010 р., позов задоволено повністю. Проте ВСУ не погодився з таким висновком судів і ухвалою від 03 листопада 2010 р. скасував судові рішення з передачею справи на новий судовий розгляд, зазначивши таке. Поручитель В.Н.В. посилалась на те, що договір поруки не підписувала, а при оформленні матеріалів кредитної справи вчинено злочин, зокрема підроблено договір поруки від її імені. Посилання судів на те, що В.Н.В. не звернулась до суду з позовом про оспорення договору поруки, не може бути підставою для звільнення судів від обов'язку перевірки наведених нею обставин, що передбачено статтями 10, 137, 143, 212–214 ЦПК, оскільки в разі підтвердження її доводів договір поруки є нікчемним, а визнання нікчемного правочину недійсним закон не вимагає [6].

Аналогічно до зазначеного неперед'явлення позову про визнання договору поруки припиненим з підстав збільшення обсягу відповідальності без згоди поручителя чи внаслідок закінчення строку, встановленого в договорі (ст. 559 ЦК), не свідчить про те, що в силу презумпції правомірності правочину позов про стягнення заборгованості за кредитом з поручителя має бути задоволено, оскільки в разі доведеності поручителем таких юридично важливих обставин порука припиняється автоматично, відповідно до закону.

У судовій практиці виникло питання про можливість вирішення спору за позовом поручителя про припинення поруки (ч. 1 або ч. 4 ст. 559 ЦК) після набрання законної сили рішенням суду за позовом кредитора про стягнення заборгованості за кредитним договором із поручителя та позичальника. Безспірно, у цьому випадку немає тотожності позовних вимог. Проте виникає питання про застосування ч. 3 ст. 61 ЦПК про обов'язковість (преюдиційність) обставин, установлених судовим рішенням в іншій цивільній/господарській справі.

Відповідь на зазначене питання міститься в ч. 2 ст. 223 ЦПК, згідно з якою після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини. Отже, якщо у преюдиційній справі за позовом банку про стягнення заборгованості поручитель посилався на ті обставини, що порука припинена, доводив свої заперечення, що є його процесуальним обов'язком (статті 10, 60 ЦПК), і судом такі факти встановлювались, проте кредит з нього стягнуто через недоведеність заперечень, то в задоволенні позову поручителя про припинення поруки належить відмовити, в іншому випадку немає перешкод для вирішення позову поручителя згідно з поданими доказами та доведеністю вимог.

Наприклад, у справі за позовом П.О.М. до ПАТ «Банк Камбіо» про визнання договору поруки припиненим встановлено, що рішенням Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 09 листопада 2010 р., що набрало законної сили, з позичальника і поручителя П.О.М. стягнуто кредитну заборгованість. А з наведеним вище позовом П.О.М. звернулася до суду лише в лютому 2013 р., коли рішення суду про стягнення кредиту знаходилось на примусовому виконанні. Апеляційний суд Дніпропетровської області, скасувавши рішення місцевого суду про відмову в задоволенні позову, своїм рішенням від 12 грудня 2013 р. позов задовольнив, визнав договір поруки припиненим. Скасовуючи рішення суду апеляційної інстанції, ВССУ в ухвалі від 26 березня 2014 р. зазначив, що суд у порушення вимог ч. 3 ст. 61, ч. 2 ст. 223, а також статей 214, 316 ЦПК не дав оцінки тому, що П.О.М. у преюдиційній справі про стягнення з неї кредитної заборгованості заперечувала проти позову з посиланням на те, що порука припинена, оскільки без її згоди збільшено обсяг відповідальності, збільшена процентна ставка за кредитом; надавала докази на підтвердження своїх заперечень.

чень, проте вони судом були оцінені та відхилені. А отже, згідно з ч. 2 ст. 223 ЦПК після набрання рішенням суду законної сили сторони не можуть оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини [7].

Згідно з положеннями статей 553, 554 ЦК договір поруки укладається кредитором і поручителем за зобов'язанням, яке забезпечується договором поруки. Що стосується боржника, то він стороною договору поруки не є, а є учасником у зобов'язанні, забезпеченому порукою. Обов'язок кредитора або поручителя за договором поруки одержувати згоду боржника на укладення такого договору законодавством України не передбачений та не впливає зі змісту правовідносин поруки. Відповідно, відсутність зазначеної згоди не порушує її умов дійсності договору поруки та не є підставою для визнання його недійсним.

Отже, згода позичальника на укладення договору поруки (навіть субсидіарного на малу суму, аби змінити підсудність тощо) законодавством України не передбачена. Разом із тим кредитор, позичальник і поручитель мають право, хоча не зобов'язані, укласти тристоронній кредитний договір та договір поруки.

Не ґрунтуються на логіці та положеннях частин 1 і 3 ст. 554 ЦК висновки деяких судів про те, що в разі укладення кількох договорів поруки з одним кредитором на виконання одного і того самого забезпеченого зобов'язання поручителі солідарно не відповідають.

Так, у ч. 1 ст. 554 ЦК встановлено, що у випадку порушення зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед кредитором солідарно. У частині 3 ст. 554 ЦК встановлено, що за наявності кількох поручителів вони відповідають солідарно. Відповідно до правил логіки та за змістом цих нормативних положень закону солідарна відповідальність поручителя перед одним кредитором за різними договорами поруки зумовлює їх спільну, солідарну відповідальність перед кредитором у разі пред'явлення одного позову кредитора до всіх поручителів. Отже, у ЦК не міститься положення про те, що за наявності кількох договорів поруки поручителі не відповідають солідарно перед кредитором. Такої правової позиції дотримується і ВСУ, судові рішення якого є обов'язковими для застосування [8, 9].

Відмінність при наданні спільної поруки та укладенні окремих договорів поруки виявляється лише в разі пред'явлення регресних вимог. При цьому треба зазначити, що в силу особливостей правовідносин загальні положення ЦК про регресні вимоги (наприклад, ч. 6 ст. 261, ч. 1 ст. 544 ЦК) не підлягають застосуванню до відносин між поручителем, який виконав своє зобов'язання перед кредитором, і боржником.

Отже, при вирішенні спорів за участю осіб, які спільно дали поруку (ч. 3 ст. 554 ЦК), на нашу думку, суди повинні враховувати, що особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

При цьому порука кількох осіб визначається як спільна, якщо буде встановлено наявність відповідного волевиявлення цих осіб, спрямованого власне на спільне забезпечення зобов'язання. Якщо зобов'язання перед кредитором буде виконано одним із поручителів, які дали спільну поруку, до нього переходить право вимоги до боржника. Поручитель, який виконав зобов'язання за договором спільної поруки, може пред'явити вимоги до боржника про виконання зобов'язання, права за яким перейшли до нього відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 512 ЦК. До виконання боржником зобов'язання поручитель, який виконав договір спільної поруки, має також право пред'явити регресні вимоги до кожної з інших осіб, які дали спільну поруку, в сумі, що відповідає їх частці в забезпеченні зобов'язання. Ці частки презюмуються як рівні (ч. 1 ст. 544 ЦК), якщо інше не передбачено договором про спільну поруку.

Важливим є положення ч. 2 ст. 544 ЦК про те, що якщо один із солідарних боржників не сплатив свою частку з певних причин, у тому числі і внаслідок визнання його банкрутом, частка цього поручителя перерозподіляється на інших співпоручителів. До поручителів, які сплатили свої частки повністю або частково, переходить вимога до боржника у відповідній частці.

У разі якщо декілька порук було дано за різними договорами поруки окремо одна від однієї, то виконання, здійснене одним із поручителів, тягне за собою перехід до нього всіх прав, належних кредитору (ст. 544 ЦК), у тому числі і вимог до кожного з інших поручителів, які забезпечували зобов'язання, про солідарне з боржником виконання забезпеченого зобов'язання. Інше може бути передбачено домовленістю між поручителями. У зв'язку з цим, на наше переконання, не можна погодитись із висловленою в юридичній літературі думкою про те, що в разі надання окремих порук такі поручителі не є боржниками один перед одним [10], оскільки це прямо суперечить ч. 1 ст. 554 ЦК.

Щодо прав поручителя, який виконав зобов'язання, слід зазначити таке.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 512, ч. 2 ст. 556 ЦК до поручителя, який виконав своє зобов'язання перед кредитором (у тому числі під час виконавчого провадження), переходять усі права кредитора в цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання.

При цьому ті самі наслідки настають і в разі передання поручителем кредитору відступного або припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог (статті 600, 601 ЦК).

Отже, за змістом ч. 2 ст. 556 ЦК до поручителя переходять належні кредитору права заставодержателя як при заставі, наданій третьою особою на забезпечення виконання зобов'язання боржника, так і при заставі, наданій самим боржником за особистим зобов'язанням. Проте інші наслідки виконання поручителем зобов'язання перед кредитором можуть бути передбачені домовленістю кредитора і поручителя (зокрема, передання вимог без одночасного передання прав щодо забезпечених правочинів).

Найбільше спорів у судовій практиці виникає щодо застосування положення частин 1 та 4 ст. 559 ЦК.

Насамперед слід зазначити, що неоднозначною була судова практика, у тому числі й ВСУ [11], ВССУ щодо відповідності положенням ст. 16 ЦК такого способу судового захисту, як визнання договору поруки припиненим, враховуючи те, що порука за певних умов припинена відповідно до закону автоматичного.

Дійсно, передбачене ст. 559 ЦК припинення поруки визначено законом і не потребує підтвердження судом, але у разі, коли відсутній спір. За наявності спору з цієї підстави поручитель повинен мати самостійний спосіб судового захисту, а не лише чекати чи відповідати на позовні вимоги кредитора традиційними (загальними) способами захисту, передбаченими ст. 16 цього Кодексу (наприклад, відшкодування збитків тощо).

Припустимими способами захисту цивільних справ доцільно вважати як способи, передбачені договором або законом у загальній формі, що містить перелік таких способів, зокрема у ст. 16 чи ст. 20 ЦК, так і способи, що передбачені або впливають зі змісту спеціальної норми зазначених законів України і відповідають сутності захищуваного цивільного права та інтересу.

Проте способом судового захисту є не вимога про припинення договору поруки, а вимога про визнання договору поруки припиненим, оскільки порука припиняється не з моменту ухвалення рішення суду про це, а з моменту зміни зобов'язання без згоди поручителя.

Зазначені положення закону роз'яснені судам у п. 22 постанови пленуму ВССУ від 30 березня 2012 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин». Пізніше такі роз'яснення знайшли відображення в багатьох прецедентних судових рішеннях ВСУ [12; 13].

У частині 1 ст. 559 ЦК законодавець передбачив, що порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Щодо першої умови, то особливих проблем у судовій практиці не виникало, оскільки ЦК чітко визначено підстави припинення зобов'язання. Разом із тим у разі розірвання основного зобов'язання за рішенням суду (кредитного договору) виникало питання про чинність договору поруки. Проте після розірвання договору, з котрого виникли зобов'язання, забезпечені порукою (статті 525, 651 ЦК), порука продовжує забезпечувати ті з них, що зберігаються при розірванні такого договору (наприклад, основна сума боргу і проценти за кредитним договором, наявність заборгованості) або виникають унаслідок його розірвання (наприклад, зобов'язання щодо повернення того, що було надано стороною у договорі, або виплата вартості наданого майна).

Щодо другої умови стосовно збільшення обсягу відповідальності без згоди поручителя як підстави для припинення поруки, то судова практика свідчить про неоднакове застосування цього положення закону. Слід зазначити, що збільшення обсягу відповідальності без згоди поручителя є підставою як для задоволення позову про припинення поруки, так і для відмови у задоволенні позову кредитора про стягнення боргу (без зустрічного позову про припинення поруки) на підставі заперечення проти позову як процесуального способу захисту інтересів відповідача.

Судова практика свідчить про те, що до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього. При цьому збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки тощо.

Наприклад, 10 жовтня 2012 р. ВСУ скасував ухвалу ВССУ від 14 вересня 2011 р., якою залишено без змін рішення Апеляційного суду Чернігівської області від 10 березня 2011 р. про відмову Ш.Я.В. у задоволенні позову про визнання договору поруки припиненим. Судами було встановлено, що Ш.Я.В. поручилась за виконання Ш.Ю.В. кредитного договору перед ПАТ «Мегабанк». Проте без її згоди, що було передбачено п. 2.4.1 договору поруки, банк додатковою угодою, укладеною з позичальником, збільшив процентну ставку за користування кредитними коштами з 12 % до 13 %, але з поручителем, Ш.Я.В., внесення таких змін і доповнень до основного договору письмово не погодив. ВСУ, пославшись на положення статей 559, 598 ЦК, дійшов правового висновку про те, що припинення поруки в разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, унаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, що було доведено у цій справі, презюмується [14].

При цьому ВСУ правильно не погоджувався з судовими рішеннями про відмову в позові про визнання договору поруки припиненим із посиланням на те, що поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник/позичальник, і що поручитель ознайомлювався з умовами кредитного договору, в якому його сторони погоджували можливість зміни банком розміру процентної ставки в бік збільшення або на те, що ч. 1 ст. 559 ЦК не передбачає припинення поруки внаслідок збільшення розміру відповідальності поручителя (начебто, потрібно збільшення саме обсягу відповідальності). При цьому ВСУ посилався на те, що за змістом ч. 1 ст. 553, ч. 1 ст. 554, ч. 1 ст. 559 ЦК поручитель хоча і пов'язаний із боржником певними зобов'язальними відносинами, проте є самостійним суб'єктом у відносинах із кредитором. У зв'язку з цим збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповід-

ної умови в договорі поруки, не дає підстав для покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком [15; 16].

Слід зазначити, що судова практика та ВСУ дещо неоднаково тлумачать таку фактичну обставину та умови договору поруки, за якою поручитель наперед дає згоду на майбутнє збільшення кредитної процентної ставки. Так, 17 січня 2011 р. на спільному засіданні всіх судових палат ВСУ дійшов висновку про те, що якщо умовами договору поруки передбачено можливість зміни розміру процентів та строків їх сплати у кредитному договорі, то зазначена умова договору поруки є результатом домовленості сторін, які вільні у визначенні зобов'язань за договором та будь-яких інших умов взаємовідносин, що не суперечить законодавству України, тому подальша згода поручителя не потрібна [17].

Проте надалі практика дещо змінилась. Наприклад, ВСУ погодився з ухвалою ВССУ від 29 лютого 2012 р., якою залишено без змін рішення Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 19 липня 2011 р. та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 10 жовтня 2011 р., якими визнано припиненим договір поруки між Б.Я.В. та ПАТ «УніКредит Банк». Установивши, що банк збільшив суму кредиту, строк повернення кредиту та процентну ставку за договором і навіть за наявності попередньої згоди поручителя на зміну умов основного договору (п. 1.1 договору поруки), суди зазначили, що ця домовленість не містить інформації про те, що такі зміни та доповнення умов основного договору мали здійснюватись без повідомлення поручителя і не свідчать про відмову поручителя від узгодження можливих змін [18].

У подальшому ВСУ дотримувався такої практики. Так, безспірно установивши, що ПАТ «Банк «Фінанси та кредит» уклав із позичальником К.Н.І. додаткову угоду до кредитного договору, відповідно до якої збільшено процентну ставку за користування кредитними коштами з 11,5 % до 13,6 % річних, та що договором поруки між банком і поручителем К.І.І. домовлено про попередню згоду на зміну умов основного договору (пункти 1.1, 1.3, 2.2), ВСУ не погодився із позицією ВССУ, який ухвалою від 17 травня 2013 р. залишив без змін рішення Апеляційного суду Донецької області від 22 квітня 2013 р. про відмову К.І.І. в позові про визнання договору поруки припиненим, зазначивши, що договором поруки визначена необхідність узгодження з поручителем змін та доповнень до кредитного договору, внаслідок яких збільшується відповідальність останнього [19].

Проте зазначене не повинно стосуватись ситуацій, коли одночасно з додатковою угодою до кредитного договору, якою збільшується обсяг відповідальності поручителя, укладається додаткова угода до договору поруки (згода забезпечувати змінене зобов'язання), якщо при цьому сторони (банк і поручитель) підтверджують, що згідно з договором забезпечується також і

розмір зобов'язань, строк і порядок їх виконання, який може бути змінено відповідно до умов договору, що обумовлюють основне зобов'язання [20].

Слід зазначити, що неоднозначною є судова практика в разі, коли згоду на збільшення процентної ставки за кредитним договором надає директор (голова правління, учасник господарського товариства тощо) юридичної особи і він же як фізична особа є поручителем, проте окремо таке збільшення обсягу відповідальності з ним письмово не погоджено. Так, ВСУ скасував ухвалу ВССУ від 24 грудня 2012 р., якою залишено без змін рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 02 жовтня 2012 р. та ухвалу Апеляційного суду Миколаївської області від 28 листопада 2012 р. про відмову в позові про визнання договору поруки припиненим. Судами встановлено, що ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» збільшив проценту ставку за користування кредитними коштами ТОВ «Стайл-Т» з 14,75 % до 18 % річних, проте не отримав письмової згоди поручителя С.С.Ю. При цьому ВСУ не погодився з правовою позицією судів про те, що поручитель С.С.Ю. як один із учасників ТОВ брала участь у загальних зборах товариства та голосувала за надання згоди банку на підвищення процентної ставки за користування кредитними коштами на певних умовах, оскільки, голосуючи на зборах, позивачка діяла як учасник господарського товариства, а не як поручитель. Як поручитель вона у спосіб, передбачений договором, згоди на збільшення своєї власної відповідальності не давала [21].

В іншій справі за дещо інших фактичних обставин суди дійшли протилежних висновків. Так, судами встановлено, що ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» надав ТОВ «Славич» кредит і від імені товариства кредитний договір було укладено його директором, з яким одночасно як із фізичною особою укладено договір поруки. У подальшому між банком і ТОВ «Славич», інтереси якого представляв той самий директор, укладено додатковий договір до кредитного договору, згідно з умовами якого процентну ставку за користування кредитними коштами було збільшено з 19,75 % до 23,00 % річних, проте змін до договору поруки з ним як із фізичною особою – поручителем не внесено. У такій ситуації ВСУ погодився з ухвалою ВССУ від 18 вересня 2013 р. про те, що директор ТОВ як поручитель був обізнаний із збільшенням розміру процентів за користування кредиту та дав на це згоду [22].

На нашу думку, саме остання правова позиція є правильною, оскільки законодавством заборонено зловживати своїми правами або вчиняти дії, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, що може бути підставою для відмови в позові (ст. 13, ч. 3 ст. 16 ЦК).

Згідно з ч. 4 ст. 559 ЦК порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

У пункті 24 постанови пленуму ВССУ від 30 березня 2012 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» судам роз'яснено правила застосування цього положення закону.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами (ч. 1 ст. 252 ЦК). Разом з тим із настанням певної події, яка має юридичне значення, законодавець пов'язує термін, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати (ч. 2 ст. 251 та ч. 2 ст. 252 ЦК). Так, у справі за позовом С.Ю.П. до ПАТ КБ «ПриватБанк» про визнання договору поруки припиненим встановлено, що в договорі поруки не визначено строку, після якого порука припиняється, а умова договору поруки (п. 11) про його дію до повного виконання боржником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором не є встановленим сторонами строком припинення дії поруки, оскільки суперечить наведеним вище нормам матеріального права, тому застосуванню підлягають положення ч. 4 ст. 559 ЦК про припинення поруки. Оскільки у кредитному договорі строк виконання основного зобов'язання чітко визначений – строком повного погашення кредиту встановлено 20 серпня 2009 р. (п. 1.4), тому у банку виникло право пред'явити вимогу до поручителя С.Ю.П. про виконання порушеного зобов'язання боржника М.О.М. щодо повернення кредиту, починаючи з 20 серпня 2009 р. протягом наступних шести місяців, а таку вимогу до поручителя банк пред'явив лише 18 жовтня 2010 р., тобто після спливу встановленого ч. 4 ст. 559 ЦК шестимісячного строку [23].

Особливо важливим при застосуванні ч. 4 ст. 559 ЦК є встановлення строку виконання основного зобов'язання, після спливу шестимісячного строку якого в разі неперед'явлення вимог до поручителя порука є припиненою. Це пов'язано з тим, що згідно з ч. 2 ст. 1054, ч. 2 ст. 1050 ЦК, якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами, то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Так, ВССУ ухвалою від 24 липня 2013 р. погодився з рішенням Апеляційного суду Хмельницької області від 20 березня 2013 р., яким ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» відмовлено в позові до Г.В.В. про стягнення суми заборгованості за кредитним договором. При цьому суд касаційної інстанції зазначив, що договором поруки не визначено строк, після якого порука припиняється, оскільки умовами цього договору встановлено, що він діє до повного припинення усіх зобов'язань боржника за кредитним договором (кредит до 05 травня 2017 р.), та що кредитор протягом шести місяців від настання строку виконання основного зобов'язання, який був змінений ним

відповідно до п. 1.9.1 кредитного договору, оскільки 26 жовтня 2011 р. банк направив позичальнику і поручителю письмову вимогу про дострокове повне погашення заборгованості та кредиту, не пред'явив вимоги до поручителя про виконання зобов'язання, а тому зобов'язання Г.В.В. за договором поруки припинилися. З такими висновками судів погодився і ВСУ [24].

Отже, направляючи вимогу про дострокове повне погашення заборгованості відповідно до положень ч. 2 ст. 1050, ч. 2 ст. 1054 ЦК, кредитор змінює строк виконання основного зобов'язання. Разом із тим суди повинні аналізувати таку письмову вимогу, оскільки в ній нерідко йдеться лише про погашення поточної заборгованості, а не про повне погашення кредиту. У такому разі немає зміни строку виконання основного зобов'язання.

Крім того, направлення кредитором письмової вимоги про дострокове погашення кредиту, на нашу думку, не впливає на строк дії поруки, якщо в договорі поруки він чітко встановлений, оскільки поручитель відповідає перед кредитором до спливу строку дії поруки. Тобто відлік шестимісячного строку для пред'явлення вимоги до поручителя починається у разі зміни кредитором строку виконання основного зобов'язання (наприклад, направленням вимоги про дострокове погашення кредиту), але за умови, що в договорі поруки такий строк не встановлено. Це впливає з аналізу змісту ч. 4 ст. 559 ЦК.

При вирішенні спорів, що стосуються припинення поруки внаслідок закінчення строку, встановленого в договорі поруки, судам слід звертати увагу на те, що строки, встановлені в ч. 4 ст. 559 ЦК (шість місяців, один рік), не є строками позовної давності, до них не застосовуються положення глави 19 ЦК, оскільки вони встановлені для виконання зобов'язання, а не для захисту порушеного права.

Разом із тим, як впливає із змісту ч. 4 ст. 559 ЦК, порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. Хоч і рідко, але в деяких договорах поруки такий строк встановлюється попри те, що в більшості таких договорів зазначається, що договір поруки діє до повного виконання боржником основного зобов'язання, а це, як уже зазначалося, не є встановленням строку договору поруки, і в такому разі застосовується положення про шість місяців.

Наприклад, у справі за позовом Р.М.Є. до ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» про визнання договору поруки припиненим встановлено, що в п. 4.1 договору поруки від 16 листопада 2007 р., яким забезпечувалися кредитні зобов'язання зі строком виконання до 26 жовтня 2012 р., зазначено, що порука припиняється, якщо кредитор протягом трьох років з дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Рішенням Печерського районного суду м. Києва від 11 листопада 2013 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 19 грудня 2013 р., залишеними без змін судом касаційної інстанції, у задоволенні позо-

ву відмовлено правильно, оскільки незважаючи на те, що направивши 18 січня 2012 р. письмову вимогу про дострокове погашення кредиту, банк змінив строк виконання основного зобов'язання, проте пред'явивши позов у вересні 2013 р., кредитор не пропустив строк пред'явлення вимог до поручителя. У цьому випадку днем настання строку виконання основного зобов'язання, з якого починається відлік трирічного строку для пред'явлення кредитором вимоги до поручителя, буде 19 січня 2012 р., а припинення поруки відповідно до вимог ч. 4 ст. 559 ЦК – 19 січня 2015 р. [25]. Саме такої правової позиції дотримується ВСУ, судові рішення якого є обов'язковими для застосування (ст. 360-7 ЦПК) [26].

Таким чином, функціональне призначення поруки залежить від стадії існування цього забезпечувального правовідношення: до моменту порушення основного зобов'язання порука спрямована на стимулювання боржника до виконання взятих на себе обов'язків, а з моменту невиконання чи неналежного виконання – на забезпечення і захист інтересів кредитора та компенсацію його майнових втрат. Правильне застосування правил цього інституту цивільного права та єдність судової практики, що, зокрема, є метою цієї публікації, сприятиме не лише захисту інтересів кредитора та боржника, а загалом надійному функціонуванню банківського сектору держави*.

Список використаних джерел

1. Постанови пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ (2011–2013). Правові висновки у цивільних справах / упоряд. : Д. Д. Луспенник, О. С. Ткачук. – С. 47–74.
2. Гончар І. Поручні зв'язи / І. Гончар // Юридическая практика. – 2014. – № 11 (847).
3. Постанова Верховного Суду України від 19 грудня 2011 р. № 6-84 цс 11 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
4. Пшонка М. П., Ткачук О. С. Судові спори, пов'язані з договором іпотеки житлових приміщень: проблемні питання правозастосування / М. П. Пшонка, О. С. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 3 (6). – С. 117–128.
5. Ткачук О. С., Ткачук А. О. Кредитні спори: деякі спірні питання стягнення неустойки / О. С. Ткачук, А. О. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 5 (14). – С. 63–73.
6. Справа № 6-11086 св 10 // Архів Верховного Суду України.
7. Справа № 6-1601 св 14 // Архів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.
8. Постанова Верховного Суду України від 19 грудня 2011 р. № 6-84 цс 11// Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
9. Постанова Верховного Суду України від 21 травня 2012 р. № 6-68 цс 11 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

* У наступних публікаціях проаналізуємо судову практику застосування судами іншого виду забезпечення виконання зобов'язання – іпотеки/застави.

10. Домбругова А. Договір поруки: укладення, виконання, припинення / А. Домбругова // Юридичний вісник України. — 2005. — № 34. — 27 серп. — 2 верес.
11. Рішення Верховного Суду України від 01 грудня 2010 р. у справі № 6-48704 св 10 // Архів Верховного Суду України.
12. Постанови Верховного Суду України: від 21 травня 2012 р. № № 6-20 цс 11 і 6-69 цс 11 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
13. Постанова Верховного Суду України від 21 листопада 2012 р. № 134 цс 12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
14. Постанова Верховного Суду України від 10 жовтня 2012 р. № 6-112 цс 12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
15. Постанова Верховного Суду України від 18 червня 2012 р. № 6-73 цс 12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
16. Постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2013 р. № 6-172 цс 12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
17. Постанова Верховного Суду України від 17 січня 2011 р. у справі № 3-62 г 10 // Архів Верховного Суду України.
18. Постанова Верховного Суду України від 26 вересня 2012 р. у справі № 3-1 цс 12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
19. Постанова Верховного Суду України від 25 вересня 2013 р. № 6-97 цс 13 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
20. Постанова Верховного Суду України від 5 лютого 2014 р. № 6-152 цс 13 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
21. Постанова Верховного Суду України від 5 червня 2013 р. № 6-43 цс 13 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
22. Постанова Верховного Суду України від 26 березня 2014 р. № 6-11 цс 14 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
23. Постанова Верховного Суду України від 18 липня 2012 р. № 6-78 цс 12 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
24. Постанова Верховного Суду України від 29 січня 2014 р. № 6-155 цс 13 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
25. Справа № 757/19608/13-ц // Архів Печерського районного суду м. Києва.
26. Постанова Верховного Суду України від 13 лютого 2013 р. № 6-3 цс 13 // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

Ткачук О. С., Ткачук А. О. Про деякі питання судової практики вирішення спорів, пов'язаних із порукою

Анотація. У статті з урахуванням судової практики суду касаційної інстанції та обов'язкових до застосування судових рішень ВСУ коментуються спірні питання застосування судами чинного законодавства при вирішенні спорів, що стосуються поруки як способу забезпечення виконання зобов'язання, укладення, виконання та припинення договорів поруки, співвідношення поруки з основним зобов'язанням.

Ключові слова: порука, спір, договір.

Ткачук О. С., Ткачук А. О. О некоторых вопросах судебной практики разрешения споров, связанных с поручительством

Аннотация. В статье с учетом судебной практики суда кассационной инстанции и обязательных к применению судебных решений ВСУ комментируются спорные вопросы применения судами действующего законодательства при реше-

нии споров, касающихся поручительства как способа обеспечения исполнения обязательства, заключения, исполнения и прекращения договоров поручительства, соотношение поручительства с основным обязательством.

Ключевые слова: поручительство, спор, договор.

Tkachuk O. S., Tkachuk A. O. About Some Issues of Court Practice Concerning Solution of Disputes Connected with Bail

Summary. Taking into account court practice of the cassation instance court and court decisions of the Supreme Court of Ukraine, which must be applied, the article provides comments concerning disputable issues of judicial application of current legislation while solution of disputes connected with bail as a way to provide execution of engagement, drafting and cancellation of contracts on bail, correlation of bail with basic engagements.

Key words: bail, dispute, contract.